

Відгук

офіційного опонента Гавадзин Наталії Олегівни на дисертаційну роботу Грамми Ольги Миколаївни «Еколого-економічна оцінка екодеструктивних впливів у місцях нафтовидобування», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища у спеціалізованій вченій раді Д 55.051.01 у Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України

Вивчення представленої дисертаційної роботи Грамми О. М., автореферату та опублікованих праць дає підстави для характеристики результатів даної роботи та визначення її відповідності критеріям, які викладені у Порядку присудження наукових ступенів.

1. Актуальність обраної теми дослідження

Нафтовидобувна галузь є основою енергопостачання багатьох країн і однією з найважливіших складових їх економіки. У той же час діяльність нафтовидобувної промисловості неминуче призводить до техногенного впливу на навколишнє природне середовище. На всіх стадіях освоєння родовищ і транспортування нафти об'єктами впливу є практично всі компоненти природного середовища: атмосферне повітря, поверхневі і підземні води, ґрунти, надра, рослини, біологічні комплекси. Негативний вплив на навколишнє природне середовище має не тільки локальний характер, але і тривалий період дії. Екологічна складова нафтовидобувної промисловості стає не тільки досить жорстким обмежувачем традиційних методів виробництва, але і критерієм їх відповідності науково-технічному розвитку та конкурентоспроможності. У сучасних економічних умовах це означає важкий пошук і реалізацію рішень, які повинні прийматися на основі еколого-економічної оцінки впливу нафтовидобування на довкілля. Забезпечення якісного еколого-економічного оцінювання є однією з найважливіших задач у сфері охорони навколишнього середовища. Це пов'язано як з новими високими вимогами до екологічної безпеки антропогенної діяльності, так і зі специфічними особливостями нафтовидобувної галузі в частині негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Представлена до захисту дисертація Грамми О. М. саме і присвячена закладенню теоретичних і науково-методичних положень щодо еколого-

економічної оцінки наслідків забруднення навколишнього середовища в місцях нафтовидобування. Цим обумовлена її беззаперечна актуальність.

Дисертаційне дослідження виконане у контексті основних наукових напрямів та у руслі науково-дослідних тем Сумського державного університету, виконаних за участю авторки, зокрема у рамках Україно-Литовського співробітництва на тему «Розробка інституційних і економічних засад забезпечення сталого розвитку «зеленої» економіки на регіональному рівні» (№ ДР 0117U003260); «Формування механізму управління інноваційним підприємництвом екологічного спрямування» (№ ДР 0107U004522); «Каузальне моделювання колаборації стейкхолдерів при чистому виробництві: узгодження соціо-еколого-економічних протиріч» (№ ДР 0119U101860); «Моделювання трансферу екоінновацій в системі «підприємство-регіон-держава»: вплив на економічне зростання та безпеку України» (№ ДР 0119U100364). Відповідність дослідження зазначеним темам безумовно свідчить про актуальність, важливість та значущість питань, які вирішуються в дисертаційній роботі.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Грамми О. М. представлені досить системно та логічно. Їх зміст відповідає концептуальним принципам побудови стратегії сталого розвитку. Основні положення дисертації, які містять наукову новизну, базуються на сучасних фундаментальних та прикладних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативних актах України, законах та розпорядженнях Уряду України, міжнародних нормативно-правових актах, матеріалах науково-практичних конференцій, присвячених формуванню засад сталого розвитку України та стратегічному управлінню.

Обґрунтованість результатів роботи підтверджується адекватним використанням сучасних методів дослідження: системного підходу – при систематизації соціально-екологічних проблем на територіях нафтовидобування; теоретичного узагальнення – при аналізі існуючих підходів до визначення категоріального апарату і теоретичних засад оцінки еколого-економічних збитків, екологічних і соціальних ризиків; порівняльного методу – при аналізі науково-методичних підходів до оцінки еколого-економічних збитків докільню та стану здоров'я населення; абстрактно-логічного – при визначенні сутності поняття «імпактна дія у нафтовидобуванні»; систематизації – при розробленні системи визначення критеріїв та рівнів ризиків імпактних дій підприємств нафтовидобування, критеріїв ухвалення управлінських рішень та вибору альтернативних сценаріїв їх діяльності; методу DALY – при оцінці

скорочення тривалості життя людини внаслідок імпактних дій нафтовидобувних підприємств; розрахунково-аналітичного методу – при розрахунку потенційних ризиків та розміру еколого-економічних збитків від імпактних дій; методу сценаріїв – при побудові імітаційних сценаріїв наслідків впливу імпактних дій на середовище існування людини; системно-структурного методу – при формуванні організаційно-економічного механізму управління імпактними діями підприємств нафтовидобування.

Виходячи з того, що метою роботи було визначено розвиток теоретичних і науково-методичних положень щодо еколого-економічної оцінки наслідків постійного та залпового забруднення навколишнього середовища у місцях нафтовидобування, у першому розділі авторка спочатку систематизує і потім узагальнює сутність поняття «імпактна дія у нафтовидобуванні», далі наводить класифікацію імпактних дій, робить аналіз впливу імпактних дій нафтовидобувного виробництва, а також наголошує на тому, що імпактні дії характеризуються поступовим накопичуючим ефектом, що призводить до зростання еколого-економічного збитку. Авторкою визначено, що проявами екологічних та соціальних ризиків є погіршення покомпонентного стану довкілля та показано наявність зв'язку між захворюваністю населення України та екодеструктивною діяльністю нафтовидобувних підприємств. Доведено, що для комплексної оцінки екодеструктивної діяльності підприємств нафтовидобування необхідним є урахування довгострокового негативного впливу, вираженого через імпактні дії, а систематизація наслідків імпактних дій є необхідною умовою для визначення інтегрального еколого-економічного збитку.

У другому розділі авторкою сформульовано засади інтегральної оцінки імпактних дій при реалізації проектів нафтовидобування з урахуванням взаємозв'язку між здоров'ям населення регіону та станом середовища, а також розроблено науково-методичний підхід до інтегральної оцінки еколого-економічних збитків за стадіями нафтовидобування та компонентами навколишнього середовища. Автором доведено, що еколого-економічна оцінка імпактних дій повинна враховувати типи забруднення, витрати на ліквідацію наслідків аварій та пролонгованих впливів, а також витрати на відновлення стану навколишнього середовища і підвищення якості життя населення. Запропоновано формування механізму управління імпактними діями нафтовидобувного комплексу, що забезпечує взаємозв'язок стратегії еколого-орієнтованого управління підприємством із зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами. Розроблено методичний підхід до інтегральної оцінки економічного збитку від імпактних дій внаслідок діяльності нафтовидобувного підприємства.

У третьому розділі авторкою удосконалено науково-методичний підхід до мінімізації соціально-економічних ризиків впливу імпактних дій та розроблено науково-методичний підхід до прийняття рішень щодо зменшення еколого-економічних збитків нафтовидобування. Також авторка удосконалила науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління імпактними діями підприємств нафтовидобування. Крім цього, побудовано імітаційні сценарії впливу імпактних дій на середовище існування людини. Розроблено екологоорієнтовну систему управління імпактними діями нафтовидобувного комплексу регіону, завдяки якій можна проводити діагностику проблем викликаних імпактними діями та мінімізувати ризики впливу імпактних дій на стан навколишнього природного середовища та показники здоров'я населення.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації, є достовірними. Достовірність забезпечено використанням значного обсягу таких матеріалів, як закони України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи міністерств та відомств, внутрішня документація нафтовидобувних підприємств, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані у періодичних виданнях.

Робота характеризується комплексним і коректним використанням загальнонаукових та спеціальних засобів емпіричного та теоретичного пізнання. Представлені у дисертації науково-методичні результати відрізняються глибиною аналізу і науковою новизною, адекватністю формулювання пропозицій щодо практичного використання.

3. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Основні результати дисертаційного дослідження, відповідні елементи наукової новизни, висновки і рекомендації досить повно викладені в опублікованих 14 працях (із них 4 – особисто авторки), у тому числі у 4 статтях у наукових фахових виданнях України (3 у співавторстві), в 1 статті у науковому періодичному виданні інших держав (у співавторстві), у 9 публікаціях у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій (7 у співавторстві), на яких було апробовано основні положення дисертації. Список зазначених праць наведено в авторефераті та дисертації.

Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторці право публічного захисту дисертації.

4. Наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

До основних положень дисертації, що містять наукову новизну, належать:

- вперше розроблено науково-методичний підхід до інтегральної еколого-економічної оцінки наслідків постійного та залпового забруднення у місцях нафтовидобування, що базується на урахуванні забруднення за стадіями нафтовидобування (розвідка нафтових родовищ, видобуток, транспортування, переробка, зберігання нафти, поводження з відходами, консервування), диференційованого за компонентами навколишнього середовища з метою обґрунтування еколого-орієнтованих управлінських рішень, спрямованих на сестейнізацію нафтовидобування у регіоні;

- удосконалено науково-методичний підхід до оцінки економічних збитків від забруднення навколишнього середовища внаслідок імпактних дій у процесах нафтовидобування, який, на відміну від існуючих, ураховує постійний або тимчасовий характер забруднення, кількість населення, яке потрапляє в зону забруднення, підвищення ризику захворюваності населення, зменшення очікуваного періоду продуктивного життя людини, що приводить до збільшення сумарних витрат на охорону здоров'я;

- удосконалено науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління імпактними діями нафтовидобувного комплексу, який, на відміну від існуючих, забезпечує взаємозв'язок стратегії еколого-орієнтованого управління нафтовидобувним підприємством із зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами, які впливають на інституційне забезпечення еколого-орієнтованої діяльності підприємств через використання системи еколого-економічних інструментів диференційовано за стадіями життєвого циклу нафтовидобування;

- набула подальшого розвитку структурно-логічна сутність поняття «імпактна дія в нафтовидобуванні», під яким слід розуміти постійне та залпове забруднення навколишнього середовища з поступовим накопиченням екодеструктивного впливу, яке призводить до виникнення еколого-економічних збитків, пов'язаних з підвищенням соціальних, екологічних та економічних ризиків у процесах нафтовидобування;

- набув подальшого розвитку методичний підхід до мінімізації екологічних та соціально-економічних ризиків впливу імпактних дій на середовище існування людини, який, на відміну від існуючих, передбачає формування імітаційних сценаріїв діяльності нафтовидобувних підприємств за стадіями їх життєвого циклу та дозволяє узгоджувати інтереси внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів у місцях нафтовидобування.

Викладені та обґрунтовані у дисертації нові теоретичні й концептуальні

твердження, ідеї, положення і практичні рекомендації отримані дисертанткою вперше на основі оригінального авторського підходу до вирішення актуальної науково-практичної проблеми інтегральної еколого-економічної оцінки збитків, що мають місце у процесах нафтовидобування.

5. Практичне значення результатів дослідження

Серед основних положень дисертації практичне значення мають удосконалені авторкою теоретичні та науково-методичні підходи до комплексної оцінки еколого-економічних збитків від імпактних дій нафтовидобувних підприємств.

Вказані положення дисертаційної роботи мають високу універсальність і можуть використовуватись під час оцінювання збитків від нафтовидобування як на регіональному, так і на державному рівнях.

Наукові розробки авторки знайшли практичне застосування у діяльності департаменту екології та охорони природних ресурсів (довідка №01-20/1528 від 22.06.2018 р.) при реалізації обласних програм «Програма охорони навколишнього середовища Сумської області на 2016–2018 роки» та Обласної цивільної програми «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду – III»; приватне наукове підприємство «Центр економічних досліджень» (довідка №68 від 28.11.2017 р.); ТОВ «СЕНСІ» (довідка № 131/1 від 12.04.2018 р.). Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету при викладанні дисциплін «Економіка природокористування», «Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності».

Висновки і рекомендації роботи є обґрунтованими, виваженими та конкретними. Вони підкріплені результатами фактичних розрахунків авторки і можуть бути використані державними та регіональними органами влади при здійсненні еколого-економічних заходів щодо діяльності нафтовидобування та ліквідації наслідків постійного і залпового забруднення в місцях нафтовидобування.

Окремі пропозиції авторки знайдуть застосування підприємствами, органами державного управління, об'єднаними територіальними громадами з метою відвернення сумарного еколого-економічного збитку навколишньому природньому середовищу та стану здоров'я населення.

6. Дискусійні положення та недоліки дисертаційного дослідження

У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних дисертантом результатів, слід виокремити ряд дискусійних положень та зауважень:

1) у роботі авторка оперує інформацією, про те, що до стадій нафтовидобування відносяться: розвідка нафтових родовищ, видобування нафти, її переробка, транспортування та використання, зберігання і консервування. Зазначені процеси є виробничим циклом нафтогазової промисловості загалом, тоді як нафтовидобування є лише однією з його стадій.

2) аналізуючи наведені авторкою види нафтового забруднення, не представлено характерних ознак для розмежування постійного, тимчасового та залпового забруднення, а також, механізмів оцінки збитків від них (розділ 1, с. 57-58 дисертації);

3) на нашу думку, оцінка інтегрального еколого-економічного збитку від імпаکتної дії внаслідок діяльності нафтовидобувного підприємства у вигляді додавання результатів оцінки за окремими стадіями нафтовидобування та покомпонентними методиками оцінки збитку краще підпадає під пункт «удосконалено», оскільки було використано вже існуючі методики (розділ 2, с. 118-119; додаток В, с. 214 дисертації);

4) потребує додаткових пояснень, чому дисертанткою не розглянуто захворювання органів дихання при забрудненні атмосфери, а обрано DW*, токсичний ефект (табл. 3.3, с. 143-145);

5) авторка у роботі (розділ 3, с. 171 дисертації) розглядає систему екологоорієнтованого управління в якій кінцевим етапом є стратегія еколого-економічної безпеки регіону на основі сценаріїв забруднення, хоча за загальноприйнятою практикою спочатку формується стратегія на основі аналізу сильних і слабких сторін регіону, а вже потім розглядаються сценарії згідно стратегії;

б) окреме зауваження стосується подекуди зазначення чи є розробка авторською чи запозиченою; посилання на літературні джерела не завжди коректні, часткової відсутності зазначення одиниць вимірювання у наведених авторкою методиках, а також по тексту роботи зустрічаються граматичні описки.

Очевидно, розв'язання деяких із вищезазначених проблемних аспектів має бути приділена додаткова увага у майбутніх дослідженнях із даної тематики.

Вказані дискусійні положення і недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Грамми О. М.

7. Загальна оцінка дисертації та її відповідність вимогам МОН України

Дисертація виконана українською мовою, оформлена у повній відповідності з нормами та правилами МОН України, є завершеною у межах поставлених завдань науково-дослідною роботою, спрямованою на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із удосконаленням теоретичних та науково-

методичних підходів до формування суб'єктно-об'єктного механізму інтегральної еколого-економічної оцінки збитків довкіллю та стану здоров'я населення внаслідок імпактних дій підприємств нафтовидобування.

Тема і зміст дисертації відповідають паспорту спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 у Сумському державному університеті.

Автореферат за структурою і технічним оформленням повністю відповідає визначеним МОН України вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи, у повній мірі відображає її науково-методичні положення, не містить інформації, не наведеної у роботі.

Дисертація Грамми Ольги Миколаївни «Еколого-економічна оцінка екодеструктивних впливів у місцях нафтовидобування» виконана на високому науково-теоретичному рівні, а отримані у процесі дослідження наукові результати характеризуються новизною та мають практичну цінність. Дисертація за своїм змістом і якістю відповідає вимогам МОН України до дисертацій, а саме вимогам із «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

На підставі детального аналізу змісту представленої дисертації, автореферату й наукових праць автора вважаємо, що Грамма Ольга Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної економіки
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

Підпис Гавадзин Н. О.
посвідчую, вчений секретар

Гавадзин Н.О.

Процюк В.Р.